

Radoslav Štefančík

Uvažovanie o politike
(nielen)
v nemecky hovoriacom prostredí

Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku

2012

Posudzovatelia:

PhDr. Dušan Štrauss, PhD.

PhDr. Jozef Lenč, PhD.

© PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Miesto vydania: Trnava

Vydavateľstvo: SSRP

Rok vydania: 2012

Tlač: knihovnicka.cz

Tribun EU s.r.o., Cejl 32, Brno 602 00

ISBN 978-80-969043-4-1

EAN 9788096904341

„Veda o politike je najstaršou a zároveň i najmladšou vedeckou disciplínou o spoločnosti ľudí. Ostatné humanitné a sociálne vedy sa od nej odčlenili počas svojho dlhého vývoja.“

Carl Joachim Friedrich

„Moderná veda o politike sa dnes môže rozvíjať, a to ukazujú skúsenosti posledných 50 rokov, len v slobodnom a právnom štáte, pretože len takáto forma štátu a spoločnosti pripúšťa kritickú analýzu svojich vlastných elementov.“

Karl Dietrich Bracher

„Charakteristickým znakom autority je nepochybniteľné uznanie od tých, od ktorých sa vyžaduje poslušnosť. Ak existuje poslušnosť, nie je potrebné ani donútenie ani presvedčanie. K udržaniu autority je potrebná úcta voči osobe alebo úradu. Najväčším nepriateľom autority je opovrhovanie a najspoľahlivejšou cestou na jej podkopanie je smiech.“

Hannah Arendt

„Demokracia je tou najkomplikovanejšou, ale zároveň tou najohrozenejšou zo všetkých metód vládnutia.“

Ernst Fraenkel

„Za demokraciu je potrebné bojovať, pretože je našou jedinou ochranou proti tyranii.“

Friedrich August von Hayek

„Nominovanie a voľba neschopných ľudí do verejných funkcií demokraciu oslabuje.“

Arnold Brecht

Publikácia vznikla s láskavou podporou

Nadácie Volkswagen Slovakia

Nadácia Volkswagen Slovakia

Obsah

Predslov	7
Témy výskumu	11
Politika a politológia	14
<i>Robert Michels: Železný zákon oligarchie</i>	<i>37</i>
<i>Joseph Alois Schumpeter: Konkurenčná teória demokracie</i>	<i>43</i>
<i>Arnold Brecht: Úradník a politológ</i>	<i>50</i>
<i>Alexander Rüstow: Neoliberalizmus</i>	<i>58</i>
<i>Carl Schmitt: Priateľ a nepriateľ</i>	<i>63</i>
<i>Karl Loewenstein: Komparatívny výskum a bojaschopná demokracia</i>	<i>69</i>
<i>Max Horkheimer: Zakladateľ Frankfurtskej školy</i>	<i>75</i>
<i>Arnold Bergstraesser: Význam politického vzdelávania</i>	<i>79</i>
<i>Ernst Fraenkel: Neopluralizmus</i>	<i>84</i>
<i>Herbert Marcuse: Kritik masovej spoločnosti</i>	<i>91</i>
<i>Leo Strauss: Kritik liberálneho myslenia</i>	<i>96</i>
<i>Friedrich August von Hayek: Libertarián</i>	<i>99</i>
<i>Franz Neumann: Výskum mocenskej štruktúry a etablovanie nemeckej politologie</i>	<i>105</i>
<i>Paul Felix Lazarsfeld: Dvojstupňový komunikačný model</i>	<i>112</i>
<i>Carl Joachim Friedrich: Výskum totalitarizmu</i>	<i>118</i>
<i>Eric Voegelin: Pojem politického náboženstva</i>	<i>125</i>
<i>Oskar Morgenstern: Teória hier</i>	<i>129</i>
<i>Karl Raimund Popper: Kritický racionalizmus</i>	<i>133</i>
<i>Hans Joachim Morgenthau: Politický realizmus</i>	<i>137</i>
<i>Theodor Eschenburg: Politický systém Weimarskej republiky a SRN</i>	<i>141</i>
<i>Otto Kirchheimer: Catch-All-Party</i>	<i>146</i>
<i>Hannah Arendt: Výskum totalitarizmu</i>	<i>152</i>
<i>Wolfgang Abendroth: Marxista medzi politológmi</i>	<i>161</i>
<i>Dolf Sternberger: Ústavný patriotizmus</i>	<i>165</i>
<i>Karl Wolfgang Deutsch: Kybernetický model politiky</i>	<i>170</i>
<i>Erich Gruner: Výskum robotníckeho hnutia vo Švajčiarsku</i>	<i>176</i>
<i>Elisabeth Noelle-Neumann: Špirála mlčania</i>	<i>181</i>

Winfried Steffani: Výskum parlamentarizmu	185
Ernst-Otto Czempiel: Výskum medzinárodných vzťahov	190
Gerhard Lehmruch: Výskum konkordančnej demokracie	197
Mario Rainer Lepsius: Termín sociálneho prostredia – milieu	201
Jürgen Fijalkowski: Výskum migračnej politiky	206
Ralf Gustav Dahrendorf: Konfliktný prístup v sociológii	209
Dietrich Herzog: Výskum politickej elity a politickej kariéry	215
Klaus von Beyme: Komparatívny výskum politických systémov	220
Werner Link: Výskum medzinárodných vzťahov	226
Anton Pelinka: Výskum politického systému Rakúska	230
Jürgen W. Falter: Výskum pravicového extrémizmu	235
Eva Kreisky: Feministický prístup k politike	239
Bassam Tibi: Leitkultur, Parallelgesellschaft a Euro-Islam	242
Wolf Linder: Výskum politického systému Švajčiarska	247
Manfred G. Schmidt: Politika strednej cesty	251
Dieter Segert: Výskum politických systémov štátov východnej Európy	256
Wolfgang Merkel: Výskum transformačných procesov	260
Rainer Bauböck: Výskum medzinárodnej migrácie	264
Sieglinde Rosenberger: Politika exklúzie a inklúzie	267
Karl-Rudolf Korte: Výskum politického systému SRN	271
Steffen Angenendt: Výskum medzinárodnej migrácie a integrácie	275
Andreas Ladner: Výskum politických strán vo Švajčiarsku	279
Uwe Backes: Výskum radikalizmu, extrémizmu a totalitarizmu	284
Frank Decker: Výskum pravicového populizmu	288
Frank Brettschneider: Personalizácia politiky	291
Andrea Römmle: Výskum volebných kampaní	295
Zoznam použitej literatúry	298
Zoznam rámkov	315

Predslov

Skôr než vysvetlím dôvody, prečo som túto učebnicu napísal, popíšem najskôr podmienky, v ktorých vznikla. Keď som v roku 1997 začal študovať politológiu a germanistiku na Prešovskej univerzite v Prešove, bolo nás v ročníku 25 politológov, a to sme na seminároch boli rozdelení ešte do dvoch skupín. Politológia bola vážnym odborom, možno aj preto, že práve z tohto odboru sa študenti pomerne intenzívne angažovali v rôznych akademických, mimovládnych, charitatívnych alebo priamo v politických organizáciách. Na Slovensku mohli mladí ľudia získať vzdelanie z politológie popri Prešove v ďalších štyroch mestách: v Bratislave, Trnave, Nitre a v Banskej Bystrici. Okrem univerzitných existovalo ešte politologické pracovisko na Slovenskej akadémii vied. Aj z tohto dôvodu bolo úplne normálne, že sme sa niektorí poslucháči politológie navzájom dobre poznali, hoci sme študovali v úplne iných mestách, prípadne na opačných koncoch republiky.

Dnes je stav politologickej obce na Slovensku úplne iný. Nové politologické pracoviská (alebo skôr nové univerzity a rôzne vysunuté pobočky) sa vynorili ako huby po daždi. Spočítať ich si radšej nedovolím, aby som predsa len neurazil nejakú filiálku v „Hornej Dolnej“, ak by som si na ňu náhodou v tomto momente nespomenul. Z pôvodne exkluzívneho štúdia politológie sa v priebehu niekoľkých rokov stala masová záležitosť. Politológia navyše stratila renomé vo verejnosti aj vďaka rôznym mediálnym tárajom, ktorí behom niekoľkých sekúnd dokážu naformulovať prognózu budúceho vývoja a potom už len čakajú, či sa im prognóza podarí alebo nie. Úspešnosť predpovedí sa niekedy rovná výsledkom veštenia zo zázračnej gule. A hoci niektoré naše mediálne hviezdy nemajú politologické vzdelanie, z mne nepochopiteľných dôvodov sa nechajú bez škrupúl oslovovať politológmi. Ako keby komentovanie politiky stačilo na zaradenie človeka do skupiny reprezentantov tohto vedného odboru.

Aj nezmyselne nastavené podmienky financovania univerzitného vzdelávania, ale iste aj neprekonateľná túžba riadiacich pracovníkov rozširovať rady svojich podriadených, politológiu ako akademickú disciplínu totálne zdegradovali. Počas tohto divokého obdobia nebolo vôbec neobvyklé, keď niektoré univerzity alebo vysoké školy do prvého ročníka prijali viac než stovku denných a niekoľko desiatok ďalších študentov v externej (dištančnej, kombinovanej a pod.) forme štúdia. Priestorové aj finančné kapacity nedovolili vytvoriť malé študijné skupiny, preto sa vý-

učba preorientovala hlavne na prednášky, s postupným odbúraním diskusných seminárov. Pasívne prijímanie informácií na masových prednáškach bolo uprednostnené pred aktívnou prácou v niekoľkočlenných seminároch.

Nové slovenské univerzity trpeli ešte jedným, a to podstatne dôležitým nedostatkom. Katastrofálnou úrovňou svojich knižníc. Zakladatelia nových univerzít a vysokých škôl akosi na tento elementárny predpoklad univerzitného vzdelávania pozabudli. S vedomím, že tam aj tak nič nenájdu, prestali študenti univerzitné knižnice navštevovať, čím stratili elementárne návyky vysokoškolského štúdia. Hlavným materiálom pri príprave na štátnice (a to už hovorím z osobnej niekoľkoročnej skúsenosti z Trnavy) sa stali z viacerých zdrojov pozbierané a medzi študentmi vzájomne povymieňané poznámky.

Práve tu sa dostávam na správne miesto, aby som vysvetlil, prečo táto učebnica vznikla. Dôsledok kombinácie masovosti štúdia, marginalizácie interpretačných seminárov a katastrofálneho stavu univerzitných knižníc sa prejavuje v strate elementárnych návykov štúdia a v nich prameniaticich výpadkoch poznania v oblasti teórie politiky. Predložená učebnica vznikla, aby tento defektný stav pomohla napraviť a podporila u študentov politológie záujem o politiku poznaním uvažovania o politike, demokracii, spoločnosti očami aj tých autorov, ktorí sú v prostredí slovenskej politológie zatiaľ neobjavení. Politika je predsa zložitým fenoménom na to, aby sme na ňu nazerali pohľadom len niekoľkých, do slovenského alebo českého jazyka preložených autorov. A je pre náš osobný život až mimoriadne dôležitá na to, aby sme informácie o nej len pasívne prijímali bez možnosti vyjadriť sa, diskutovať, oponovať alebo presviedčať.

Učebnica má ambíciu predstaviť nazeranie na politiku očami 53 autorov z nemecky hovoriaceho prostredia. Venuje sa teda len tým autorom (prevažne politológom, ale aj sociológom, filozofom, ústavným teoretikom a ekonómom), ktorí pochádzajú z Nemecka, Rakúska, Švajčiarska alebo prípadne z prostredia nemeckej alebo židovskej národnostnej menšiny v niektorom z európskych štátov. Pre všetky predstavené osobnosti nemčina bola, alebo stále je rodným jazykom. S výnimkou jediného autora – Bassama Tibiho, ktorý síce pochádza zo Sýrie, ale jeho prínos do diskusie o politike nielen v nemecky hovoriacom prostredí je natoľko významný, že som si jeho meno nedovolil vynechať.

A prečo práve po nemecky hovoriace prostredie? Ak dnes študenti čítajú texty v cudzom jazyku, ide väčšinou o angličtinu, ktorá dnes predstavuje spoločný jazyk prírodných, technických, a rovnako aj spoločenských vied. Nemčina je potláčaná do úzadia aj napriek tomu, že pre takmer 100

miliónov Európanov je materinským jazykom. Napokon, aj v Európskom parlamente tvoria nemeckí a rakúski poslanci najväčšiu jazykovú skupinu. Iste, aj mnohé v tejto učebnici predstavené publikácie vyšli najskôr v anglickom jazyku, až neskôr boli preložené do nemčiny, a o desiatky ďalších rokov aj do českého, a v prípade niekoľkých výnimiek aj do slovenského jazyka. Skôr, než sa angličtina stala svetovým jazykom č. 1, písali v angličtine ako v cudzom jazyku najmä emigranti židovského pôvodu – právnici, sociológovia, filozofi –, ktorí v tridsiatych rokoch 20. storočia emigrovali z Nemecka alebo Rakúska do Spojených štátov amerických. A práve v USA prišli prvýkrát do kontaktu s vedou o politike. Z tohto dôvodu obsahuje nadpis učebnice slovíčko „nielen“. „Nielen“ práve z toho dôvodu, že mnohým autorom nebolo umožnené slobodne písať o politike, o spoločnosti, kritizovať politické vedenie v domácom prostredí. Preto museli hľadať slobodu v iných štátoch, spravidla v USA, ale aj vo Veľkej Británii alebo dokonca v Turecku. Kvôli prenasledovaniu Židov a sociálnych demokratov počas nacistického režimu stratilo Nemecko výraznú časť svojej inteligencie. Niektorí z nich však na Nemecko nezanevrelí a po skončení vojny aktívne pomáhali budovať demokraciu a s ňou aj modernú nemeckú politológiu.

Rozhodnutie predstaviť tvorbu nemecky hovoriacich autorov sa nerodilo zložitou. Určite ho ovplyvnilo aj moje sprievodné štúdium germanistiky v Prešove a niekoľkomesačné pracovné alebo študijné pobyty vo Švajčiarsku, Nemecku a v Rakúsku. Ovplyvnila ho aj moja fascinácia nad politickou kultúrou v týchto krajinách, ale najviac ho ovplyvnila vedúca pozícia nemeckej politológie v súčasných európskych podmienkach.

Hoci sa vznik modernej nemeckej politológie datuje až do obdobia po druhej svetovej vojne, svoje korene nachádza už na prelome 19. a 20. storočia. Aj z tohto dôvodu možno budú čitatelia medzi predstavenými autorami hľadať ako prvého Maxa Webera. V tejto učebnici však priblíženie jeho tvorby nenájdu. Max Weber je v prostredí sociálnych vied určite svetovým unikátom, no napriek tomu som sa rozhodol jeho meno vynechať. Z jednoduchého dôvodu. Max Weber je už aj na Slovensku natoľko známy, že akákoľvek zmienka o ňom by bola len opakovaním dávno poznaného. A to nie je cieľom tejto publikácie. Iste, aj v tejto učebnici nájdú študenti politológie odkazy na do češtiny preložené publikácie (slovenských prekladov je fakt ako šafranu), tvoria však len nepatrný počet.

Predstavenie uvažovania o politike v nemecky hovoriacom prostredí začínam Robertom Michelsom. Možno bude niekto namietat, že jeho železný zákon oligarchie pozná predsa každý študent politológie. S tým súhlasím, ale je všetkým známe, ako k nemu tento autor prišiel? Pamätám sa,

keď sme ešte ako študenti netušili, ako sa vyslovuje jeho meno. Nieкто uprednostňoval anglickú výslovnosť, nieкто francúzsku, ktosi taliansku, ale neviem, či niekomu napadlo, že Robert Michels je nemeckého pôvodu. Áno, vyhľadať tento údaj na internete je dnes otázkou niekoľkých sekúnd, ale pre našu obhajobu uvediem, že slovo „vygúgliť“ vtedy ešte neexistovalo.

Učebnica má jednoduchú štruktúru. Najskôr krátkym životopisom priblíži životnú dráhu vybranej osobnosti a následne predstaví jednu alebo niekoľko tém, ktorým sa autor alebo autorka počas svojho aktívneho vedeckého i pedagogického života venovali. Učebnica nemá ambíciu podrobne interpretovať pohľady alebo dokonca teórie, ktoré sú s jednotlivými autormi spojené. Absencia hĺbkového pohľadu ale zároveň umožnila predstaviť výskum politiky očami viacerých autorov. K ambíciám učebnice určite patrí vyvolanie záujmu medzi študentmi politológie o uvedených autorov, ale zároveň predpokladá, a pevne verím, že aj motivuje, na dodatočné samoštúdium a vlastné čítanie odporúčanej literatúry. Z tohto dôvodu je pri každom autorovi uvedených niekoľko odkazov na publikácie, z ktorých si študenti môžu načrtnutú problematiku doštudovať dôkladnejšie.

Učebnica má ambíciu pomôcť orientovať sa v spleťtom výskume politiky. Po tomto predslove nasleduje tematický obsah. K jednotlivým témam sú priradené mená autorov, ktorí sa im venovali, alebo stále venujú. Na tematický obsah nadväzuje stručný pohľad na politiku a politológiu, po ktorom už nasleduje predstavenie 53 vybraných autorov, zoradených podľa roku narodenia. Ak v publikácii nieкто nenájde práve toho autora alebo autorky, ktorých z nemecky hovoriaceho prostredia považuje za dôležitých, nie je to prejavom mojej zabudlivosti alebo trebárs neznalosti. Pri určitom počte autorov už bolo potrebné povedať dosť. V opačnom prípade by písanie tejto učebnice nikdy nedosiahlo svoj koniec. Počet žijúcich i dávno zosnulých politologických osobností pochádzajúcich z tohto prostredia je totiž príliš vysoký na to, aby ich bolo v takejto podobe možné predstaviť všetkých. Napriek tomu som presvedčený, že učebnica poskytuje vhodný prostriedok na sprostredkovanie základných smerov v uvažovaní o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí.

Autor

Viedeň – Senec – Marburg, 2011-2012

Téma výskumu	Mená autorov
Demokracia	Wolfgang Abendroth, Arnold Brecht, Friedrich August von Hayek, Gerhard Lehmbuch, Karl Loewenstein, Karl R. Popper, Manfred G. Schmidt, Joseph Alois Schumpeter, Winfried Steffani
Korupcia	Wolfgang Abendroth, Carl Joachim Friedrich
Medzinárodná migrácia a integrácia cudzincov	Steffen Angenendt, Rainer Bauböck, Jürgen Fijalkowski, Sieglinde Rosenberger, Bassam Tibi
Medzinárodné vzťahy	Karl W. Deutsch, Werner Link, Hans Joachim Morgenthau, Ernst-Otto Czempiel
Metodológia	Arnold Brecht, Karl R. Popper
Nacionalizmus	Jürgen W. Falter
Nedemokratické režimy	Hannah Arendt, Theodor Eschenburg, Carl Joachim Friedrich, Ernst Fraenkel, Max Horkheimer, Karl Loewenstein, Franz Neumann, Karl R. Popper, Alexander Rüstow, Leo Strauss, Eric Voegelin
Politická filozofia	Hannah Arendt, Friedrich August von Hayek, Max Horkheimer, Karl R. Popper, Leo Strauss, Eric Voegelin
Politická kariéra	Dietrich Herzog
Politická komunikácia	Karl W. Deutsch, Jürgen W. Falter, Andrea Römmele
Politická teória	Arnold Brecht, Klaus von Beyme, Karl Loewenstein, Carl Schmitt, Dolf Sternberger, Leo Strauss

Politické ideológie	Friedrich August von Hayek, Alexander Rüstow
Politické systémy krajín strednej a východnej Európy	Klaus von Beyme, Dieter Segert
Politické systémy západoeurópskych demokracií	Karl Loewenstein, Winfried Steffani
Politické strany a hnutia	Wolfgang Abendroth, Klaus von Beyme, Erich Gruner, Otto Kirchheimer, Andreas Ladner, Mario Rainer Lepsius, Wolf Linder, Robert Michels,
Politické vzdelávanie	Arnold Bergstraesser
Politický manažment	Karl-Rudolf Korte
Politický radikalizmus a extrémizmus	Uwe Backes, Klaus von Beyme, Jürgen W. Falter
Politický systém Spolkovej republiky Nemecko	Wolfgang Abendroth, Klaus von Beyme, Arnold Brecht, Theodor Eschenburg, Ernst Fraenkel, Karl-Rudolf Korte, Manfred G. Schmidt, Dolf Sternberger
Politický systém Rakúska	Sieglinde Rosenberger, Anton Pelinka, Gerhard Lehnbruch
Politický systém Švajčiarska	Gerhard Lehnbruch, Erich Gruber, Andreas Ladner, Wolf Linder
Politický systém Weimarskej republiky	Arnold Brecht, Theodor Eschenburg, Otto Kirchheimer, Alexander Rüstow, Carl Schmitt
Populizmus	Frank Decker
Predvolebná kampaň	Frank Brettschneider, Jürgen W. Falter, Andrea Römmele
Robotnícke hnutia	Erich Gruner, Anton Pelinka

Rod ako politická kategória a postavenie žien	Eva Kreisky, Sieglinde Rosenberger
Sociálna kontrola	Herbert Marcuse, Hannah Arendt
Studená vojna	Ernst-Otto Czempiel, Werner Link, Hans Joachim Morgenthau
Štruktúra spoločnosti	Wolfgang Abendroth, Arnold Bergstraesser, Ralf Dahrendorf, Mario Rainer Lepsius
Teória hier	Oskar Morgenstern
Transformačné procesy	Klaus von Beyme, Wolfgang Merkel
Výskum verejnej mienky	Paul Felix Lazarsfeld, Elisabeth Noelle-Neumann